

X
CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

S.D.P.B.

Coll. No. 41

Title JYOTIS A WORK ON.

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No.: 41 Subject: Jyotiṣa - Astronomy

Title: Jyotiṣa - a work on

Author: _____ Scribe: _____

Date of the work: _____ Date of the Ms.: _____

Place of the work: _____ Place of the Ms.: _____

Size: 11" by 5.5" Extent: 5 folios.

Language: Sanskrit Script: Devanagari

Remarks: Seems complete

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ अष्टसप्तत्यधिकाष्टशतियुक्ते विक्रमशकवर्षाणि सदस्ये गते स
तियोयं समनन्तरभूतो नवद्विंशतिरविजयनामा समुत्सरेस्तत्र दर्शकन्यासंक्रान्तिनो मास
पतिक्रम्य प्रतिपदि ज्ञानासंक्रान्तिस्ततः क्रमेण शुक्लप्रतिपदो रेवतशुक्लधनुः संक्रान्ति
ततः शीघ्रगत्या दर्शपिकरसंक्रान्तिस्ततो दर्शयो रेवत क्रमेण कुम्भमीनसंक्रान्तिनो मंस्रगत्या
मासपतिक्रम्य मेषसंक्रान्तिरेवं छिन्नेऽष्टादश संक्रान्तः शुक्लप्रतिपदादि दर्शान्तो हि संक्रां
तश्चर्वा विद्येन संसर्प संज्ञको भानुलंघित संज्ञकश्च मुख्यचान्द्राश्विनकन्यासूरवि
प्रारब्धत्वात् ॥ तस्याचव्यासः ॥ मीनादिस्तोरविर्येषामारंभप्रथमहणे ॥ भवेत्ते च चान्द्र
मासाश्चैवाद्याद्वादश स्मृतान्ति ॥ तदुत्तरोपि शुक्लप्रतिपदादि दर्शान्तोऽष्टप्रतिमुख्य
चान्द्राश्विनश्चैव तदाद्यहण्यस्य कन्यासूरवांवेवारब्धत्वात् ॥ तदीयदर्शान्तिहण्यस्य

उजास्तरविसमायत्वाच्च॥ नदधकं ज्योतिःशास्त्रे॥ पेषादिस्ते सवितरियो योमासप
 पूर्यते चांद्रः॥ चैत्रसंज्ञयः प्रतिदिनं विमासोऽत्यइति॥ नडुत्तरशुक्लप्रतिपदादिदशं
 नोपुख्यचांद्रः कार्तिक उजास्तरविप्रारब्धत्वात् दृष्टिकस्तूरविः समाप्य चाच्च नडुत्तरशु
 कप्रतिपदादिदशंतिः द्विसंक्रान्तः हयसंज्ञकोऽस्य तिसृशकश्च॥ यामपते मुख्यचां
 द्रो मार्गशीर्षः॥ दृष्टिकस्तूरविप्रारब्धत्वात्॥ ज्योतिःशास्त्रोक्तवह्णदरेषु मुख्यचांद्रः
 पौषः॥ मकरस्तूरविसमायत्वात् एवंच मपते देन पौषस्य मार्गशीर्षस्य चांद्रस्य तिनाया
 मः॥ एतदपि प्रायक एवास्मिन्नरे मार्गशीर्षस्य हय इति॥ पौषस्य हय इति वाच्यवहास
 सोपि धनुस्तूरविप्रारब्धत्वरूपस्य धनुस्तूरविसमायत्वरूपस्य वाधर्मस्य हय इति
 प्रयुक्तः॥ शिखिधस्त इति वत्॥ नचस्मिन्नरे कश्चिदमिष्टुशत इति धामिन्यमासेष

भरविसंक्रान्तिशशिमासे भवति यत्र सदिचैत्र॥ एवं वैशाखाद्याष्टमादिसंक्रान्तियोगे
 नेति ब्रह्मगुप्तोक्तवह्णदरेषु मुख्यचांद्रो मार्गशीर्षपौषोभयात्मकः॥ चतुर्मकरसं
 क्रमयोरेकस्मिन्नेवात्र मत्वात्॥ अतएव मासद्वयात्मके वेनायच्यवहीयते॥ क्वचिदमि
 शास्त्रे॥ अमपते मार्गशीर्षपौषोभयात्मके मासीति संकल्पः॥ नडुत्तरौ च शुक्लप्रतिपदा
 दिदशंतिः क्रमेण मुख्यचांद्रो माघफाल्गुनौ मकरस्तूरविकुंभस्तूरविप्रारब्धत्वात् क्रंभ
 स्तूरविमीनस्तूरविसमायत्वाच्च नडुत्तरस्तादृशोऽसंक्रान्तः॥ नडुत्तरौ मेषसंक्रान्तियुक्तश्च
 मुख्यचांद्रश्चैत्रः॥ मीनस्तूरविप्रारब्धत्वात्॥ ॥ नचसंमपेदौ द्विप्रतिपत्प्रयुक्तं
 माना मडदं कर्तव्यं॥ मासद्वये च मध्ये च संक्रान्तिर्नयदा भवेत्॥ प्राकृतस्तत्र पूर्वस्याडु
 त्तरस्तमलिक्तकः॥ इति ज्योतिःपिना महादिवनात्॥ प्राकृतस्त्रिंशदिनात्मकः शुद्धक

महि इति च न द्या रथानारः॥ एकस्मिन्नपि वर्षे चैदौ मासावधि मासकौ॥ पूर्वो मासः प्रश
 स्त स्यादुत्तरस्त्वधि मासकः॥ इति जावाति वचनाच्च॥ नवरात्रि वृतमुपाह्वयिता वृतं वि
 जयादशमी रुत्यं कोजागर वृतं कार्तिके स्नानारंभश्च नान्येति स्पष्टमुक्तं॥ स्मृयथ सारवि
 शेषो॥ तत्र दिवायकेषु वचनेषु फलश्रवणेन तेषां काम्यचर्चा निर्णयाच्च काम्यानां च भानु
 लंघिता परनाश्रयनिषेधात्॥ तथा च काजतत्त्वविवेचने काठकयद्गु॥ चूडामौं
 बंधनं च अग्न्याधेयं महालयम्॥ रात्र्यानिषेकं काशं च मज्जमासे विवर्जयेत्॥ चूडामौं
 त्रिवंधनं च आग्न्याधेयं महालयम्॥ रात्र्यानिषेकं काशं च न ऊर्यादौ नुलंघितं
 ति॥ यद्यपि नवरात्रवृतस्य नित्यचमस्ति कचिदुपपत्तिवाक्ये वर्षे वर्षे रिति विश्वाश्रवण
 त्॥ प्रत्यवायश्रवणञ्च॥ अतएव सिंधो नित्यं च काम्यं चोक्तं॥ तथा शधिकारिवि

शेषं प्रत्येवं॥ न सर्वानि स्मरन्तीति॥ अस्तु वा विशेषेण नित्यं च तथापि द्वितीयादि
 ने करिष्यमाणकाशप्रयोगानुष्ठानेन नित्यस्नान्यासिध्यानप्रथगनुष्ठानं निः
 चयेति बोध्यम्॥ अन्ये उ संसर्पं हि स्पृश्याधिकमासां प्रक्रम्य॥ मासत्रयं चाज्यमिदं
 प्रयत्नादिवाहयद्गोमं गजेषु इति निषेधात् नवरात्रिवृतं संसर्पेन कार्यं उच्यते
 दुर्गे शिवस्त्यमित्युक्तेन द्या रथानात्तन्मासोक्तं नवरात्रसर्वश्रुतिः॥ स्मृयथ सारवि
 शेषो॥ तद्द्वारथानाच्च॥ शेषोधिकं शेषाधिकं धिकादौ पातामहं प्रादमनो न चान्यत्॥ उ
 द्वादि तस्या नवरात्रं सर्वं न त्रिण्यस्यैव कस्यचिदधेयं इति॥ इह स्पृश्यामिदं नित्यं केशाव
 र्षवर्षे हि याहस्यनो कर्षः प्राकृताधिको तदस्यानुत्तरे मास्यनुष्ठेयानि शुभाशुभं॥ प्रा
 कृताधिकमासे पिपरोद्ग्राह्यो ब्रूता हि॥ प्रत्यक्षिके वर्षे चैदौ ह्याहं प्राकृतोर्हति॥

३
 इति विश्वप्रकाशादिधृतवचनाभ्यां चेयाहुः॥ तथा द्वितीयाहिकमपि तत्रैव कार्यं॥
 ननु उत्तरत्रापि मरुकरणेन शास्त्रार्थस्याल्लतवात्॥ अस्य त्रिंशद्दिनात्मकचेनाहि
 कमिति समाख्या योत्तरत्रापि प्राप्तिश्च॥ अत एव संपर्पयन्मासिकं पतति तदुत्तरं मासिकं
 अद्यावन्ने कार्यं॥ न बाह्या मस्येवानुष्ठानं पुनः॥ एवं च संपर्पयन्ति तद्वितीया संक्रां
 तात् प्राक् द्वितीया संक्रांते च यस्याहिकं तस्य षोडशे वशादानिकायाणि॥ तत्रापि
 कार्तिके मागशीर्षे वा यस्याहिकं तस्य द्वादश मासिकानि॥ निरंतरक्रमेण विधाय
 त्रयोदश मासादौ विरम्य चतुर्दश मासादावाहिकं विधेयं॥ संपर्पयन्ति सप्तपक्षिजाः
 तस्य वदपि नष्टं तस्याहिकं पूर्णं तर्कोर्निश्चितं सप्तपक्षे कार्यं॥ चांदो मासः॥ आहि
 के पितृकार्ये च चांदो मासप्रशस्यते कृते॥ चांदो मुख्यादशानि रच्यते॥ एवं पूर्णं

कार्तिकपर

तकार्तिके सप्तपक्षीयमाहिकं द्वादशपतनं च संपर्पयन्ति सप्तपक्षे एव मुक्तवचनात्॥ आहिकं
 चात्प्राथम्ये चेति बोध्यं यमदि पावत्याह सवद्वितीयाश्चिनल्लपह एव संपर्पयन्ति
 सप्तपक्षे तदुत्पत्तिवाक्ये श्रवणेनाद्युक्तं कथमपि कार्तिकसंबंधाभावात्॥ संपर्पयन्ति प्र
 युक्तं वायनादिदानं संपर्पयन्ति तस्य मले सांवसरिकं च न भवति॥ अस्य त्रिंशत्तिथिं
 चयका ज्ञात्वा लतस्थनेन विनिगमना विरहाश्चानावयोरुभयोरपि निदेशात्॥
 योषे एवं मागशीर्षे वा यस्याहिकं वदपि न वा पतति तदुत्तरं मासगतं तदु
 भयमपि हयमासीयनत्पक्षीयति याविकत्रैवापराह्णादि॥ मुख्यकाले एव कार्यं
 एव मष्टकादयमपि॥ विवाहद्वयज्ञेषु सौरमानं प्रशस्यते गोपार्षणेनाहकाशा
 हे चांदमिष्टं तथाहिके रति॥ मिधाद्यष्टं ज्ञेयं॥ एक एव यदा मासः संक्रांतिश्चयमं

युतः॥ मासद्वयगतं श्राद्धं मन्त्रमासेपि सस्यते॥ एकस्मिन्मासि मासौ द्वौ यदि स्थानां न
 यो द्वयोः॥ नावेव पक्षौ न वेव नित्यस्त्रिंशदेव हि संक्रांतिद्वयसंयुक्तो मासश्चांशो यदा
 न वेत्तु न च द्वादशपदं कार्यं मासदिनयुक्तमनोरिति वचनेभ्यः॥ हयमासे जानमृगानां श्रा
 द्धिकं द्वादशपदेन यावति यियाति यिस्तन्नि यि पूर्वार्धे नृनानां पौषे विधेयं॥ तिथ्यर्धे
 प्रथमे पूर्वार्धे तिथेर्द्वेतेन दुत्तरा॥ मासाविति बुधैश्चिंतो हयमासस्य मध्यगौ॥ इति व
 चनात्॥ इदं वचनं हयमासजानमृगानां श्रादिकवदपिनयोः॥ पूर्वोक्तमासिसंबन्धि
 वंश॥ स्थापकं न तु हयमासकं तस्य श्राद्धद्वयमपराद्वादिका न विधाय काने
 कवचनुवाधप्रसंगात्॥ इदं बुद्ध्यम्॥ प्रतिवर्षं एतन्मन्त्रस्तपहीयं श्राद्धं विधा पोष
 य॥ पौषशुक्लपहीयं श्राद्धं विधीयते॥ एष मन्त्रो पौषशुक्लपहीयं विधाय न दिधेय

मिति॥ मासिकयोस्तु हयेन यौगपद्यप्रसंगात्॥ तन्निथिमारण्यतन्निथिपर्यन्तं त्रिंश
 त्तिथ्यात्मकश्चांशो मासस्यैवातन्प्रयोजकत्वेन पौषश्चादरे प्रयोजकवान्॥ हयमासे
 चाधिकमासवद्व्याविज्यविधिबोध्यः॥ श्रादिकं द्वादशपदेन वर्जयिष्यात्॥ रविसंक्रमहिने
 षो वज्याविज्यविधिस्मृतः॥ स एव तु द्विसंक्रांतौ मन्त्रमासे श्रादिरन इति वचनात्॥ एवं
 द्वितीया संक्रांति चेत्ते पजे वसरा रंभः॥ कार्यं इति स्पष्टं सिद्धौ न च युक्तं॥ नैवाभ्यंगादि
 शक्यवणादि च तत्रैव॥ इदं ध्वजपूजनं न ववरात्रादि चोत्तरत्रयं चैव इति ध्यावोम

